

SALVADOR DOMÈNECH I LLORENS

EL TRACTAT D'ALMISRÀ

Edició a cura de
MARIA CONCA i JOSEP GUIA

ACADÈMIA DELS NOCTURNS

E S C E N E S

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

SALVADOR DOMÈNECH I LLORENS

EL TRACTAT D'ALMISRÀ

Edició a cura de
MARIA CONCA i JOSEP GUIA

ACADÈMIA DELS NOCTURNS
ESCENES

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Escenes

Director: Antoni Tordera

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2008

Coordinació editorial: Maite Simon

Fotocomposició i maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 978-84-370-7148-0

Realització ePub: produccioneditorial.com

PRESENTACIÓ A AQUESTA EDICIÓ

Enguany celebrem el 800 aniversari del naixement de Jaume I, un monarca particularment estimat pels valencians perquè amb ell comença la nostra història com a poble. En l'imaginari col·lectiu dels valencians, en efecte, Jaume I i la conquesta del segle xiii representen l'inici absolut, el mite fundacional per excel·lència en un país tan pobre en mites i referències històriques autòctones com el nostre. I, amb motiu d'aquesta commemoració, la Universitat de València ha previst l'edició de diversos llibres que ens acosten a la figura i l'època del rei Conqueridor, que analitzen els fets del monarca i, en primer lloc, la conquesta de València, que publiquen documents inèdits del segle xiii o que aborden la seua dimensió literària i llegendària. Llibres, en uns casos, d'estricta caràcter acadèmic, erudit, adreçats als investigadors i especialistes, i, en d'altres, de caràcter popular, dirigits a un públic més ampli. Amb totes aquestes publicacions, la Universitat de València vol ser fidel tant a l'exigència de rigor científic i acadèmic que la caracteritza, com a la societat valenciana dins la qual s'insereix i a la qual serveix.

En aquest sentit, la nostra Universitat es complau de tornar a editar aquest llibre, *El Tractat d'Almisrà*, que es va publicar el 1994, amb motiu de la commemoració del 750 aniversari de la signatura del tractat. Un tractat que posava fi a les discòrdies que havien sorgit entre la corona catalanoaragonesa i la castellana, per les respectives expansions sobre les despulles d'al-Andalus, i que preludeix un primer acabament de la conquesta valenciana, l'any 1245, amb la presa del castell de Biar.

El Tractat d'Almisrà, una obra de creació literària, composta per Salvador Domènech i Llorens, l'any 1979, a partir del text original del Tractat i del *Llibre dels feits* de

Jaume I, va ser publicat fa catorze anys per la Universitat de València, a petició del president del Patronat del Tractat, que n'havia demanat la revisió lingüística, literària i històrica. Aquesta tasca, la van dur a terme els professors Maria Conca i Josep Guia, per encàrrec del rector d'aleshores, Pedro Ruiz Torres. Tots dos s'han ocupat també d'aquesta nova edició, que compta amb un nou estudi preliminar i que es fa ara, com ja he dit, amb motiu del 800 aniversari de Jaume I.

Amb ella, la Universitat de València vol reconèixer la iniciativa del poble del Camp de Mirra i la fidelitat amb què contribueix a commemorar i mantenir viva la història comuna dels valencians. I la fórmula escollida, de combinar la festa i el respecte per la cultura, de donar una veritable dimensió popular a la celebració, no pot sinó comptar amb la simpatia i el suport de la nostra Universitat, que és també la de tots vosaltres.

FRANCISCO TOMÁS VERT
Rector de la Universitat de València
Setembre de 2008

PRESENTACIÓ A LA SEGONA EDICIÓ

Potser no cal estendre's, ara i ací, en ponderar la conveniència i fins i tot la utilitat del coneixement de la història, tant des d'una perspectiva més individual, mitjançant l'estudi i la recerca, com amb un abast social més ample, mitjançant les diverses activitats de divulgació. Entre aquestes, més enllà de les conferències, les exposicions, els manuals de síntesi. . . i altres tasques d'encuny encara acadèmic, ocupen un lloc destacat, pel seu ressò social, justament, les activitats literàries de contingut històric, com ara la novel·la històrica, les obres de teatre, els films, etc. Sempre que tinguen, és clar, una suficient fidelitat històrica i dignitat artística. I aquest és el cas concret que ens ocupa.

En la representació teatral de l'episodi històric del Tractat d'Almistrà em plau destacar, en primer lloc, la fidelitat envers els fets reportats: els diàlegs i les escenes estan ben travats i relacionats amb el que s'hi esdevingué al castell d'Almistrà, segons ens ho conta la Crònica de Jaume I. Uns fets que significaren la signatura del tercer tractat -per bé que no encara el definitiu: Elx, Crevillent, Alacant, Oriola, Guardamar. . . varen ser incorporades al regne de València posteriorment- de partició de les terres de conquesta entre la monarquia catalano-aragonesa i la castellana, amb la presència -al més alt nivell, com diríem avui- del rei Jaume el Conqueridor, anomenat el Barceloní pels àrabs, i l'infant Alfons de Castella, conegut per la historiografia, ja com a rei, amb el nom d'Alfons X el Savi.

Un fet històric d'aquesta envergadura era important de recordar i, per això, resulta molt plausible la iniciativa que, anys enrere, va emprendre el poble del Camp de Mirra i el Patronat del Tractat, amb un esforç i una dedicació admirables. A més a més, el fet de sol·licitar l'assessorament de la Universitat confereix a la celebració

una significació de gust i de respecte per la cultura que no puc deixar d'esmentar com a molt positiva. Per això, la Universitat de València ha accedit de bon grat a revisar el text en ocasió dels 750 anys de la signatura del Tractat.

Realitzada la tasca de revisió i com a mostra d'aquest reconeixement, la Universitat de València ofereix al poble del Camp de Mirra i al públic en general aquesta edició del nou text del Tractat, establert a partir de l'encomiable i digna obra feta pel seu autor original, en Salvador Domènech i Llorens. Així mateix, cal felicitar els membres de la Universitat de València (de la Facultat de Geografia i Història i dels Serveis de Normalització Lingüística i de Publicacions) que han participat en el millorament del text, especialment la professora i el professor que han tingut cura de tot el procés i han preparat l'edició, així com el pintor Manuel Boix, que s'ha ocupat gentilment de la il·lustració de la coberta.

Les festes de Moros i Cristians, basades en fets històrics, són especialment adequades per fer-hi representacions i commemoracions que combinen la cultura (fidelitat històrica, ús de la llengua pròpia dels personatges catalans i aragonesos o castellans, etc.) i la festa. I la Universitat de València està oberta a atendre sol·licituds d'assessorament i d'ajut en aquest sentit, al servei de la cultura i de la recuperació de les senyes d'identitat del nostre poble.

PEDRO RUIZ TORRES
Rector de la Universitat de València
Setembre de 1994

ESTUDI INTRODUCTORI

Amb motiu del 800 aniversari del naixement de Jaume I, la Universitat de València ha tingut a bé reeditar el text de la representació del *Tractat d'Almisrà*. La primera edició d'aquesta obra, original de Salvador Domènech Llorens, es va fer el 1984 i la segona es va publicar, corregida i ampliada per nosaltres, el 1994. En aquest estudi introductori, exposem l'origen i evolució del text de la representació, donem notícia biogràfica dels autors i expliquem els detalls de la revisió del text.

Les primeres representacions del Tractat

En el context de la commemoració del VII Centenari de la mort de Jaume I, es va fer la primera representació del *Tractat d'Almisrà*, el 7 de novembre de 1976, duta a terme pels veïns del Camp de Mirra. Aquesta població, de cinc-cents habitants, es troba situada a la comarca de l'Alcoià, a la vall de Beneixama, en la banda occidental de la Mariola, arrecerada a la falda del tossal de sant Bartomeu, on es trobava el castell d'Almisrà, ja en poder de Jaume I l'any 1244, un any abans que conquerís el més enlairat castell veí de Biar.

NOTA: En l'article «El Tractat d'Almisrà i el seu context històric», publicat dins *Almirra, aportacions a la seua història* iv, pp. 20-39, Josep-David Garrido justifica amb raons fonamentades que el topònim del lloc que ens ocupa és *Almisrà* i que s'haurien d'evitar les altres opcions (*Almisra*, *Almiçra*, *Almizra*, *Almirra*).

L'autor d'aquell primer text, que rememora els fets que van tenir lloc al castell d'Almisrà el març de 1244, va ser Francesc González Mollà (1906-1987), fill de Biar, funcionari de correus, membre fundador de l'Associació Cultural de Biar i autor de diversos treballs sobre les festes de Moros i Cristians.

Esperonats per l'èxit de la primera representació, la Comissió Organitzadora i la Junta de Festes prengueren l'acord de repetir-la cada any, dintre de la programació de les Festes Majors del Camp, les quals havien començat a ser «de moros i cristians» aquella mateixa dècada dels 70. Així doncs, des del 1977 ençà, cada 25 d'agost, es representa el *Tractat d'Almisrà* a la plaça de l'Església del Camp de Mirra. Fins a l'any 1981, la representació es va fer segons el text de González Mollà.

El text de Salvador Domènech

L'any 1982, el text primitiu va ser substituït per un altre de més complet, escrit per Salvador Domènech Llorens (1929-1991) en versos heptasíl·labs, arromancats, amb rima assonant als versos parells. Aquest autor era fill d'Alcoi, pèrit industrial, resident a Crevillent des del 1965, on va treballar a la indústria catifera fins a la seua mort. Bon coneixedor de les festes de Moros i Cristians, va ser cronista de l'Associació de Sant Jordi (1958-69), vocal de Cultura de la undef i va escriure les ambaixades de Crevillent, Elx, l'Olleria i el Camp (1977), les dues primeres en castellà però les dues darreres ja en català, d'acord amb un major rigor històric. Això va ser així gràcies a les noves possibilitats d'ús públic de la llengua posteriors a la mort de Franco i a l'increment de consciència lingüística i nacional dels grups culturals impulsors de les festes als pobles respectius. La producció poètica de Domènech, escrita majoritàriament en castellà, és de temàtica enaltidora de les festes de Moros i Cristians, feta amb habilitat versificadora i, des del punt de vista formal, amb gran correcció estròfica; ha estat recollida en un volum pòstum (*Anfora de barro*, 1994), editat per la seva esposa i col·laboradora, Conchita Quero.

En emprendre la redacció de la nova versió del *Tractat*, Domènech fa una reflexió sobre l'opció triada, entre la

història i la literatura: «Había dos caminos claros donde elegir: o bien ajustarse a la estricta realidad de los hechos con una plasmación escénica de la historia, o bien tomar los personajes y sucesos en su esencia y presentarlos al público insuflados de lirismo poético en una versión libre y literaria». Ell va optar per la primera, tal com diu en la introducció a la primera edició del Tractat: «Pre-ferí escenificar cuanto dice el *Llibre dels feits* o Crònica de Jaime I, con los mismos personajes y las mismas razones, supliendo las lagunas del texto regio con ideas y detalles lógicos y verosímiles en el contexto de aquellas vistas», encara que va incorporar quatre escenes fictícies per tal d'enaltir la «saviesa» d'aquell infant Alfons que, posteriorment, esdevingut rei, fou anomenat «el Sabio».

Sobre el model de llengua que va utilitzar Salvador Domènech, una vegada decidit que cada personatge hauria de parlar la seua pròpia llengua, ell mateix va explicar, en la introducció mencionada, que:

El lenguaje castellano es el actual pero injertado con algunas formas, palabras y giros antiguos, perfectamente comprensibles al público de hoy, y que confieren al texto un cierto sabor añejo. Jamás pretendí imitar y adaptar el habla medieval de las crónicas porque sonaría con dureza, sería poco inteligible y estaría totalmente fuera de lugar en este caso. Lo único que buscaba era un mínimo de consonancia entre lengua y evocación histórica mediante leves toques arcaizantes, algo así como sobredorar un metal que no es oro. Tal sistema ya lo había utilizado con buen efecto en las «Embajadas» de Crevillente y más tarde lo volví a emplear en las de Elche.

Pel que fa al català, deia a continuació:

Per contra, el valencià usat a penes té arcaïsmes: la conjunció «e» (que era comuna a les dos llengües en aquella època com a raïl de prosòpia llatina) i algun atre de poca importància que no suposen cap de dificultat de comprensió. Lo que sí conté són unes formes i modismes diferents, que no solen considerar-se pròpies del valencià denominat normatiu, científic i cult, però que són formes i modismes llegítims perquè estan vius hui en dia i corren de boca en boca per la comarca. En conjunt, l'obra està escrita sabent que no anava a sotmetre's al veredicté d'un jurat ni a cap dictamen acadèmic, encara que arriplegaria les crítiques que els oients i lectors volgueren fer-li.